

Перше головне правило – усі мовні засоби треба вживати відповідно до їхньої прямої (головної) призначеності.

Друге головне правило – за наявності двох рівнозначних слів: іншомовного походження й українського, треба вживати українське.

1. Треба віддавати перевагу природному для української мови дієслівному способу позначання дії (процесів) перед іменниковим, традиційним для російського офіційно-ділового та наукового стилів

Однією з основних і безперечних прикмет української мови є вживання зворотів із дієсловом у неозначеній формі й у різних особових формах, а також дієприслівниками, там, де в російській мові, як правило, уживають віддієслівні іменники, що можна проілюструвати такими прикладами:

рос.: отдать в <i>стирку</i>	укр.: віддати <i>прати</i>
отдать в <i>чистку</i>	“ “ віддати <i>почистити</i>
требует <i>принятия</i> решительных мер	потребує <i>вжити</i> рішучих заходів
учиться <i>игре</i> на скрипке	учитися <i>грати</i> на скрипці

Тому, викладаючи в НД текст положення чи вимоги, треба скрізь, де це можливо, уникати нагромадження віддієслівних іменників на “-ня”, уживаючи замість них відповідні дієслова, наприклад:

Неправильно	Правильно
<i>Вимірювання</i> тиску здійснюється для <i>порівняння</i> ...	Тиск <i>вимірюють</i> , щоб <i>порівняти</i> ...

2. Потрібно уникати мовних конструкцій “дієслово + віддієслівний іменник”

Розроблювані НД, навчальні та наукові праці рясніють конструкціями “дієслово + віддієслівний іменник”, у яких дієслово вказує тільки на те, що щось відбувається, а іменник-додаток показує, що саме відбувається. Згідно з потрібно замість таких конструкцій, уживати природніший для української мови й економічніший засіб – дієслово, наприклад:

Мовна конструкція “дієслово + віддієслівний іменник”	Дієслово, що її замінює
виконувати обчислення	обчислювати
виконувати моделювання	моделювати
здійснювати контроль	контролювати
забезпечувати безпеку	убезпечувати
займатися досліджуванням	досліджувати

3. Зворотню форму дієслова, відповідно до її прямої призначеності, треба вживати лише на позначення неперехідної дії

Книжному стилю російської мови притаманно широке вживання пасивних конструкцій з дієсловами на *-ся*, наприклад, *институтом выполняется ответственное задание, нами выполняются работы*.

На штучність і неприродність таких пасивних конструкцій в українських текстах звертали увагу мовознавці і радили речення будувати природно – суб'єкт дії повинен бути підметом, об'єкт дії – додатком, а присудок описує дію підмета, спрямовану на додаток. Отже, у наведених вище прикладах ужито зворотню форму дієслова-присудка саме для того, щоб показати напрямок дії, протилежний природному. Виходячи з норм української мови, вимоги потрібно викладати так:

Неправильно	Правильно
Роботи <i>виконуються з використанням</i> вивірених засобів вимірювання	Роботи <i>треба виконувати (виконують), використовуючи</i> вивірені засоби вимірювання.

Згідно з правилами та нормами наукового стилю української мови, зворотні дієслова потрібно вживати за їх прямою призначеністю лише стосовно неперехідної дії, тобто коли є суб'єкт дії, але немає іншого об'єкта, на який спрямовано дію:

Неправильно	Правильно
він <i>змінюється (деформується, нагрівається)</i> кимсь (чимось)	Його <i>змінює (деформує, нагріває)</i> хтось, щось (перехідна дія)
	він <i>змінюється (деформується, нагрівається)</i> десь (за певних умов) (неперехідна дія)

4. Безособову форму дієслова на *-но, -то*, відповідно до її прямої призначеності, треба вживати лише в безособових реченнях

Згідно з, потрібно використовувати безособову форму викладання тексту стандарту, яка не потребує означення виконавця дії, а лише наголошує на події, що відбулася, наприклад: *застосовано метод, зазначено у настанові* тощо. Широке вживання таких безособових конструкцій у ролі присудка є синтаксичною особливістю української мови, що відрізняє її від російської мови, де є такі форми (наприклад, *сказано – сделано*), але вживають їх значно рідше, ніж в українській.

По-друге, уживаючи безособові конструкції, автори досить часто роблять помилку, уводячи в речення виконавця дії у формі іменника чи займенника в орудному відмінку [6-9]. Тому хибна така фраза: *фахівцем винайдено новий метод дослідження* – бо в цьому реченні є виконавець дії – *фахівець* і це слово стоїть у орудному відмінку. Правильно писати так: *фахівець винайшов новий метод дослідження*.

Отже, безособову форму дієслова на *-но, -то* можна вживати лише в реченнях, де прямо не зазначено виконавця дії:

Неправильно	Правильно
Його змінено (здеформовано, нагріто) кимсь	його змінив (здеформував, нагрів) хтось
	його змінено (здеформовано, нагріто)десь (за певних умов)

5. Потрібно розмежовувати засобами української мови дію, подію та наслідок події, уживаючи для них різні віддієслівні іменники, утворені відповідно від дієслів недоконаного та доконаного виду

З правила 1 не варто робити хибний висновок, ніби віддієслівних іменників не треба вживати зовсім. Їх зазвичай використовують у заголовках, дефініціях, а також у реченнях, де ці іменники виконують функцію підмета або додатка. Тому дуже важливо їх вживати правильно, у тому самому значенні, на відміну від російської мови, що мають дієслова від яких їх утворено.

Річ у тім, що як в українській, так і в російській мові є два види дієслів: недоконаний (рос. *несовершенный*) та доконаний (рос. *совершенный*), причому категорія виду притаманна всім дієсловам української та здебільшого російської мови, а дієслова недоконаного та доконаного виду, готожні за лексичним значенням, утворюють видову пару.

Кардинальна різниця полягає в побудові віддієслівних іменників. Зазвичай від двох російських дієслів, що утворюють видову пару, можна побудувати тільки один віддієслівний іменник для позначання дії, тоді як від їхніх українських відповідників – два віддієслівні іменники, наприклад, :

Вид	Російська мова	Українська мова
Недоконаний (дія)	изменять → изменение	змінювати → змінювання
Доконаний (подія)	изменить → изменение	змінити → змінення

Згідно з рекомендаціями та вимогами, дію треба позначати віддієслівними іменниками на *-ня* (*-ття*), утвореними від дієслів недоконаного виду, подію – віддієслівними іменниками на *-ня* (*-ття*), утвореними від дієслів доконаного виду, а об'єкти (наслідок події) – відповідними однокореневими іменниками з іншими суфіксами або без них, наприклад:

Дія	Подія	Наслідок
згинання	зігнення	згин
змінювання	змінення	зміна
нарізування	нарізання	нарізь
повертання	повернення	поворот
розтягування	розтягнення	розтяг
устатковування	устаткування	устаткування

Від багатьох видових пар у словниках української мови зафіксовано три віддієслівні іменники, що позначають дію, подію та наслідок події. Треба правильно вживати ці віддієслівні іменники, розрізняючи їх значення, наприклад:

Російська мова	Українська мова
Аналоговий сигнал передает інформацію за счет непрерывного <i>изменения</i> амплитуды или частоты	Аналоговий сигнал передає інформацію завдяки неперервному <i>зміюванню</i> (дія) амплітуди або частоти
Использованием рационализаторского предложения признается создание или <i>изменение</i> конструкции изделий, технологии производства и применяемой техники или состава материала	Використанням раціоналізаторської пропозиції визнають створення або <i>змінення</i> (подія) конструкції виробів, технології виробництва та застосовуваної техніки або складу матеріалу
Фазовый сдвиг – это <i>изменение</i> фазы сигнала	Фазовий зсув – це <i>зміна</i> (наслідок події) фази сигналу

У термінологічних сполуках, що позначають назви виконавців дії, засобів і способів виконання дії, а також інших характеристик дії, треба завжди вживати іменник (який у словниках подають здебільшого другим), утворений від дієслова недоконаного виду, тобто іменник, що позначає загальну назву дії. Не можна в таких випадках уживати іменники, що позначають подію. Але саме ці іменники, що позначають подію, слід уживати в словосполуках з деякими іншими іменниками, наприклад:

Дія	Подія
<i>засіб пакування</i>	свідчення про <i>впакування</i>
<i>засоби виконання</i>	звіт про <i>віконання</i>
<i>метод розв'язування</i>	час (момент) <i>розв'язання</i>
інструкції щодо <i>впровадження</i>	дата <i>впровадження</i>
<i>період видавання</i>	рік <i>видання</i>
<i>правила приймання</i>	акт <i>прийняття</i>
<i>процедура затвердження</i>	дата <i>затвердження</i>
<i>процедура подання</i>	день <i>подання</i>
<i>спосіб готування</i>	довідка про <i>підготування</i>
<i>технологія складання</i>	момент <i>складання</i>
<i>тривалість створення</i>	момент <i>створення</i>
<i>функція перетворення</i>	після <i>перетворення</i>

Не треба вживати іменників, яких помилково називають українськими віддієслівними, але які утворено не від українських дієслів, а від російських віддієслівних іменників, зокрема *участия, падшья, дествія* тощо [20].

6. Віддіслівні іменники, що означають дію, потрібно вживати тільки в однині [3, п. 5.1.3; 4, пп. Г.9.2.1]

Оскільки такі іменники є узагальнена назва дії як багаторазової, так і повторюваної, невизначеної ні за кількістю циклів, ні за обсягом, ні за тривалістю, їх треба вживати тільки в однині, наприклад,

Неправильно	Правильно
прилади для вимірювань	прилади для вимірювання
засоби нарізувань	засоби нарізування
для багаторазових згинань	для багаторазового згинання

Примітка. Терміни-іменники для позначання події можна вживати в множині, якщо обсяг подій якимось визначено: серія досліджень теплотривкості, кількість визначень напрямку.

7. Потрібно правильно вживати віддіслівні іменники із суфіксом -к(а)

Згідно з рекомендаціями та вимогами віддіслівні іменники із суфіксом -к(а) можна вживати лише на позначення наслідків події, об'єктів, суб'єктів, але їх не можна вживати на позначення дії чи події, наприклад:

Неправильно	Правильно		
дія	дія	подія	наслідок події, об'єкт
оцінка	оцінювання	оцінення	оцінка
викрутка	викручування	викручення	викрутка

10 Потрібно вживати за прямою призначеністю віддіслівні прикметники та дієприкметники

Дійові властивості (тобто здатність або призначеність бути учасником дії) українська мова, на відміну від російської, ніколи не позначає дієприкметниками, а зазвичай використовує для цього віддіслівні прикметники, утворені за допомогою таких суфіксів:

Вид властивостей	Суфікси	Приклади
Дійові властивості суб'єктів дії	-льн(ий)	вимірювальний прилад
	-льн(ий)	гальмівний пристрій
	-ч(ий)	виконавчий орган
Дійові властивості об'єктів дії	-н(ий)	змінний тиск
	-овн(ий)	виліковна хвороба
	-енн(ий)	здійсненна процедура
	-анн(ий)	здоланна перешкода
Дійові властивості учасників неперехідної дії	-к(ий)	летка олія
	-лив(ий)	мішливий відтінок
	-уч(ий)	плавучий док

	-ав(ий)	блукавний струм
	-ив(ий)	світливий об'єкт

Увага! Не можна дійові властивості суб'єктів дії та учасників неперехідної дії позначати активними дієприкметниками, наприклад:

Неправильно	Правильно
ріжучий інструмент	різальний інструмент
плаваючий док	плавучий док

Ознаки стану, спричиненого перебуванням (перебуттям) учасником дії, треба позначати іншими засобами – пасивними дієприкметниками або підрядними реченнями. Треба мати на увазі таке:

лексико-граматичною особливістю сучасної української мови є повна відсутність у ній активних дієприкметників теперішнього часу [6; 9; 12]. Тому кальки на зразок *працюючі в цеху агрегати*, наявні в деяких НД, помилкові – натомість потрібно вживати підрядні речення;

в українській мові є два види пасивних дієприкметників із суфіксами *-н(ий)*, *-т(ий)*, утворені від основи інфінітива недоконаного та доконаного виду відповідно [6], які треба чітко розрізнити та правильно вживати:

- 1) дієприкметниками **недоконаного виду** треба позначати ознаки стану об'єктів, спричиненого спрямованим на нього діянням суб'єктів (перехідною дією);
- 2) дієприкметниками **доконаного виду** треба позначати ознаки стану об'єктів, спричиненого спрямованим на нього подіянням суб'єктів (перехідною подією).

Ознаки стану об'єктів, спричиненого спрямованим на нього	
діянням суб'єктів	подіянням суб'єктів
<i>змінюваний тиск</i>	<i>змінений тиск</i>
<i>виліковувана хвороба</i>	<i>вилікувана хвороба</i>
<i>коригований напрям</i>	<i>скоригований напрям</i>
<i>деформоване тіло</i>	<i>здеформоване тіло</i>
<i>митий ґрунт</i>	<i>вимитий ґрунт</i>

Отже, українська мова має ефективні засоби, щоб розрізнити дійові властивості та ознаки стану учасників дії:

Вид дії	Дійові властивості	Ознаки стану учасника дії
Перехідна дія (дія суб'єкта на об'єкт)	зчитувальний пристрій (рос. считывающее устройство)	абонент, який викликає (рос. вызывающий абонент)
	виліковна хвороба (рос. излечимая болезнь)	вилікувана хвороба (рос. излеченная болезнь)
		виліковувана хвороба (рос. излечиваемая болезнь)
Неперехідна дія	самозавантажний драйвер (рос. самозагружающийся драйвер)	країна, яка (що) розвивається (рос. развивающаяся страна)